

מוצא ומעמד בישראל *

הקדמה

בחברות מודרניות רבות קיימים קשרי-גומלין בין הריבוד המבוסס על תנאים כלכליים, כוח חברתי ויוקרה ובין ריבוד שיסודו שיוכי יותר והמבוסס על ההשתייכות האתנית של קבוצות מסוימות בחברה.¹

ניתן להניח שבחברה כלשהי קיימים שני מימדי הריבוד האלה: (ע"פ ליברסון, [16]) אם קיימות שתי קבוצות אתניות או יותר ולקבוצות הללו אין גישה שווה לעמדות כלכליות או לכוח פוליטי ואין להסביר הבדל זה כתוצאה של צורות ריבוד אחרות בחברה זו (עמ' 173).

אם כי הריבוד האתני והיחס בינו ובין הריבוד המעמדי בחברות מסוימות² נחקר רבות, אין בנמצא תיאוריה כללית על האינטגרציה של ריבוד אתני בתוך המערכות היותר כלליות של ריבוד חברתי-כלכלי.

חקר הריבוד האתני בישראל יכול בעיקרו של דבר להוסיף עוד מחקר אחד של אתניות ומעמד בחברה מסוימת. אולם ייתכן כי יהיה זה מחקר בעל עניין מיוחד כיוון שמדינת ישראל היא חברה חדשה 'מתפתחת'. בחברה זו נקבעה אמנם מערכת הריבוד הנוכחית על יסודותיו של מבנה קודם, אך היא עוצבה מחדש לפני כעשרים וחמש שנים עם הקמת המדינה וקליטה, תוך זמן קצר, של עלייה הגדולה פי שניים ויותר מן האוכלוסייה המקורית (ראה אייזנשטדט, [10]).

אם אמנם מתפתח תהליך של ריבוד אתני בישראל, הרי מקורו במאורעות היסטוריים אלה, ועל כן ניתן לחקור את תחילתו של ריבוד כזה ואת שלבי היווצרותו הראשונים. השאלה העיקרית במחקרנו נוגעת להיווצרותו ולקיומו של ריבוד אתני בישראל וליחסי הגומלין בין ריבוד זה ובין הריבוד החברתי-כלכלי המבוסס על עיסוק, השכלה, הכנסה וכדומה.

במפורש יותר השאלות הן אלה: (1) האם המעמד החברתי-כלכלי (נמדד על פי משתנים הישגיים) הנמוך של קבוצות אתניות מסוימות הינו תוצאה של ריבוד אתני בישראל? (2) האם קיימים משתני ריבוד שיוכיים אחרים, מלבד גורם המוצא האתני, המשפיעים על המעמד החברתי-כלכלי.

* המאמר מבוסס על חומר חלקי ממחקר מקיף יותר בנושא 'הריבוד בישראל'. המחקר נערך בחסות אוניברסיטת תל-אביב ו'המוסד לחקר החברה והעבודה' מיסודה של הסתדרות העובדים הכללית ואוניברסיטת ת"א.

1 המושג אתניות (Ethnicity) מוגדר במאמרנו במשמעותו הרחבה והוא כולל, בין היתר, את היסודות של גזע, לאומיות, השתייכות לקבוצה תרבותית דת וכדומה.

2 ראה, למשל, את המושג של 'מעמד אתני' (Eth. Class) [13].

מחקרים קודמים הקשורים לשאלות שלעיל הצביעו על הנקודות הבאות :
 (1) קיימים הבדלים ניכרים בהכנסה הממוצעת ובהישגיהן המקצועיים³ של קבוצות אתניות שונות. עם זאת, אין הסבר מלא להבדלים אלה על פי הבדלים בהשכלה, בוותק בארץ או בגיל. ראה [2; 5; 9].

(2) משלחי היד הגבוהים (אנשי הפרופסיות, מנהלים וכו') תפוסים בעיקר על ידי עובדים שמוצאם מאירופה בעוד שעובדי שירותים ועובדים 'לא-מקצועיים' הם ברובם בני אסיה ואפריקה. [5; 7; 17].

(3) מחקרים המבוססים על נתונים מן השנים 1950—1967 הצביעו על כך שההבדלים שהזכרנו חריפים פחות בקרב בני הדור השני בישראל, כלומר בין קבוצות של ילידי ישראל המסווגות ע"פ מוצא האב, ראה: [2]. מימצא זה הוסבר בכך שבני הדור השני לאבות ממוצא אסייני-אפריקאני לא נאלצו להסתגל לסביבה חדשה כפי שעשו אבותיהם. כן היתה הנחה כי הבנים זוכים להשכלה טובה בישראל מאשר ההשכלה שאבותיהם זכו לה בגולה. לסיכום, המחקרים הללו הצביעו על-כך, שאכן קיימים הבדלי סטאטוס בין הקבוצות האתניות. הבדלים אלה הוסברו בחלקם, אך לא בשלמותם, על ידי הבדלים בהשכלה או בוותק בישראל. על כן הועלתה הסברה כי הבדלים תרבותיים אחרים (בנוסף להבדל בהשכלה) הם שהביאו להישגים מקצועיים נמוכים יותר, או להכנסה קטנה יותר לאנשים שמוצאם מאסיה או מאפריקה. אולם, אי אפשר היה למצוא תשובה החלטית לשאלת-יסוד: האם הבדלים אלה בין הקבוצות האתניות, ממוצא תרבותי שונה ומגסיבות שונות של עלייה לישראל, עשויים להתמיד ולגרום להיווצרות ריבוד אתני בישראל? באותה תקופה נדמה היה, על-פי הנתונים לגבי הדור השני שהיו מצויים בידי החוקרים, כי ההבדלים האתניים פוחתים והולכים ויש תקווה שיעלמו לחלוטין ככל שתעלה רמת ההשכלה וככל שיתרחקו הדורות החדשים מן 'הועזוע' של העלייה. היום, כעשר שנים לאחר עריכת המחקרים הללו, מעורר המחקר הנוכחי מחדש את בעיית קיומו של ריבוד אתני בישראל, או קיום נטיות בכיוון זה.

במחקר זה נותחו הקשרים בין משתני הריבוד העיקריים: משלה-יד, מוצא אתני וותק בישראל. כמו כן נבדקו השינויים בקשרים אלה בעשר השנים האחרונות; שינויים אלה חשובים במיוחד בחברה מתפתחת דוגמת החברה הישראלית, כי הם מצביעים על כיוון ההתפתחות של המבנה הריבודי. בעשר השנים 1961—1970 היתה התפתחות כלכלית עצומה וזו גרמה לשינוי ניכר בהתפלגות העיסוקים של כוח העבודה במדינה. שינוי זה מצדו, נתן אותותיו במבנה הריבודי. נקודת הזמן הראשונה שנבדקת במחקר זה, שנת 1961— היא סוף גלי העלייה ההמונית של שנות החמישים, שגרמו לגידול האוכלוסייה פי שנים ויותר, ויצרו את ההבדלים האתניים הבסיסיים. נקודת הזמן האחרונה שנת 1970⁴— היא שנה בעלת משמעות מיוחדת בחקר הריבוד בישראל, כיוון שהיא מציגת תקופה שבה מצטרפים בני הדור השני של העולים אל כוח העבודה ומבססים את מעמדם בהרכב המקצועי של ישראל.

3 ההבדלים בין הקבוצות נקבעים בעיקר על פי התרבות והקבוצות מוזהות ע"פ ארץ-מוצא (ראה להלן).

4 הנתונים מתייחסים למעשה לממוצע של השנים 1969—1971 כפי שיוסבר להלן.

הנתונים

הנתונים שיובאו להלן נלקחו משני מקורות: (1) 'נתוני 1961' מקורם בליזוחים מיוחדים ממפקד האוכלוסין 1961. ליזוחים אלה מבוססים על מידגם של 20% מן האוכלוסייה (ראה הערכה מפורטת של נתוני המפקד אצל קנטרוביץ, [15]); (2) 'נתוני 1970' מקורם בסקר השוטף של כוח העבודה [8], המבוסס על 1% מכלל האוכלוסייה, כלומר כששת אלפי משפחות לשנה. הנתונים במחקר הם ממוצע של תוצאות הסקרים הללו שנערכו בשנים 1969, 1970, 1971.

בשני המקורות, האוכלוסייה שאליה מתייחס המחקר היא אוכלוסיית הגברים הישראליים בני 14+ שהשתייכו לכוח העבודה בזמן שבו נאספו הנתונים עליהם. לגבי רוב רובו של הניתוח שלהלן לא נכללו המועסקים במקצועות בחקלאות. הנתונים על כן, מייצגים בעיקרו של דבר את הגברים של כוח העבודה העירוני⁶. לגבי אוכלוסייה זו נמדדו ארבעה נתונים: (א) בהסתמך על הנתונים של ארץ הלידה (E) חולקה האוכלוסייה לאנשים ממוצא 'אירופי או אמריקאני' (קבוצת EA) ומוצא 'אסייני או אפריקאני' (קבוצת AA).

(ב) לגבי ילידי הארץ נקבע המוצא (E) על פי ארץ המוצא של האב ועל כן חולקו ילידי ישראל אף הם לשתי קבוצות (AE ו-AA). ילידי ישראל שגם אביו נולד בישראל צורף דרך קבע אל קבוצת EA של ילידי ישראל. הדבר נעשה בהתחשב בהרכב האתני של היישוב היהודי בארץ ישראל לפני שני דורות, כשקבוצת AA היוותה מיעוט מבוטל.

(2) הוותק בישראל (L) נמדד על פי שנת העלייה. בנתוני 1961 האוכלוסייה חולקה במקור לאלה שעלו לא"י לפני שנת 1947 ואלה שעלו אחרי שנה זו. נתוני 1970 איפשרו חלוקה ל-4 קבוצות: (א) עולים מלפני 1947; (ב) עולי השנים 1948—1954; (ג) עולי השנים 1955—1960; (ד) עולים שהגיעו לישראל אחרי שנת 1961.

(3) ההשכלה (S) נמדדה על פי שנות הלימוד במוסד להשכלה או מספר שנות הלימודים של חינוך פורמאלי [6].

(4) ההשתייכות לקבוצה המקצועית (O) נקבעה על פי תיאור העבודה שהאדם ביצע בשבוע המחקר. בנתונים המקוריים חולקה האוכלוסייה ל-96 קבוצות מקצועיות (על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המבוססת על סיווג המקצועות של ארגון העבודה הבינלאומי [ILO]). 96 הקבוצות מוזגו לצרכי המחקר הזה לעשר קבוצות (ראה בספח). בחלקים מסוימים של המחקר השתמשנו בחלוקה של 'משלחי-יד גבוהים' (קבוצות 1—5 בספח) ו'משלחי-יד נמוכים' (קבוצות 6—9 בספח). סיווג משלחי-יד זה עבור נתוני שתי התקופות שנבדקה.

שיטת הניתוח

שיטת הניתוח הבסיסית היא המודל של גודמן לניתוח סקרים [11]. שיטה זאת מאפשרת למדוד את ההשפעה של משתנים שונים בהתפלגות רב משתנית ('השפעות ישירות' Main Effects) אשר יסומנו ב- T^E , T^O , T^L , T^S וכי' כאשר האות העליונה מציינת את המשתנה. כן אפשר למדוד את השפעת האינטראקציות בין המשתנים על ההתפלגות (Interactional)

5 הגברים באוכלוסייה הכפרית, שעיסוקם אינו חקלאי, נכללו בנתונים ובניתוח.

(effects) אשר יסומנו ב- T^{LS} , T^{EO} וכך כאשר האותיות העליונות מסמנות את המשתנים אשר האינטראקציה ביניהם נמדדת ע"י ה- T המתאים.
הסימון כאן שונה מזה שכמאמר של גודמן בצורה הבאה:

גודמן	כאן
τ	T
γ	V
Ω	U

צורתו הכללית של המודד במקרה שלנו תהיה

$$Fijkl = G. T^E T^S T^L T^O T^{ES} T^{EL} T^{EO} T^{SL} T^{SO} T^{LO} T^{ESL} T^{ESO} T^{ESL} T^{ELO} T^{SLO} T^{ESLO}$$

וזאת עבור ארבעת המשתנים של אתניות, וותק בארץ, השכלה ומשלה-יד (בחלק הראשון של המאמר נשתמש במודל פשוט יותר בעל שלושה משתנים בלבד — ללא וותק).
הנוסחה הנ"ל מבטאה את ההנחה שהשכיחות המצופה ($Fijkl$) בהתפלגות הרב-משתנית היא מכפלת ההשפעות השונות: ממוצע כללי G, ההשפעות העיקריות של המשתנים T^L , T^S , T^E וההשפעות של האינטראקציות T^{EO} , T^{ES} .

אם נניח כי אחד המשתנים הוא המשתנה המוסבר ('התלוי') — במקרה שלנו משלה היד — יאפשר לנו המודל לאמוד את השפעת המשתנים הבלתי-תלויים' והשפעת האינטראקציה ביניהם על המשתנה התלוי. פאראמטרים אלה הם פונקציות של ערכי ה- T ומסומנים באות V; הביטוי V^{EO} למשל, מסמן אותו חלק של ההשתנות במשתנה המקצוע המוסבר על ידי האתניות.

לבסוף, המודל מאפשר לנו לערוך אומדן של 'הסיכויים' (U) של אדם להימנות על קבוצת אוכלוסייה מסוימת. כך, למשל, ניתן לאמוד את סיכוייו של אדם בעל השכלה גמוכה והמשתייך לקבוצת אתנית מסוימת להימנות על קבוצת מקצועית מסוימת.

אתניות, השכלה והישגים בתחום העיסוקים

ניתוח קודם של מפקד האוכלוסין שנערך בשנת 1961 [3], פרסום מס' 9 מפרסומי מפקד זה) הראה כי הגורם העיקרי המסביר את המבנה המקצועי השונה של הקבוצות האתניות השונות בישראל, הוא רמת השכלה הבידולית של הקבוצות האלה. במקרים בהם השכלה הוחזקה כקבועה נמצאו הבדלים קטנים ביותר בין המבנה המקצועי של אוכלוסיות יהודיות ממוצא אסייני-אפריקאני ואלו ממוצא אירופי-אמריקאני.

בסעיף הנוכחי יוצג ניתוח חוזר של נתוני שנת 1961 וניתוח השוואתי של נתוני שנת 1970. לגבי נתוני שתי התקופות הותאם המודל הבא:
לפי הגדרות הסימנים דלעיל.

$$Fijk = G. T^E T^S T^{ES} T^O T^{EO} T^{SO6}$$

6 נמצא כי האינטראקציה החסרה, ESO אין השפעה על ההתפלגות באף אחת משתי התקופות ועל כן הנחנו כי ערכה הוא 1.

ארבעה הפאראמטרים T^0 , T^{ES} , T^S , T^E מייצגים את ההשפעה העיקרית של כל אחד משלושת המשתנים על ההתפלגות הרב-משתנית וכמו כן את השפעת האינטראקציה שבין אתניות והשכלה. מוקד הניתוח הוא מידת ההשפעות של המשתנים השונים על הישגים מקצועיים. מכאן שניתן לראות את ארבעת הפאראמטרים הללו כהשפעה של 'מבנה' האוכלוסייה על ההתפלגות בעוד ששני האחרים (T^{SO} , T^{EO}) מייצגים את השפעת המשתנים השונים על ההישגים בתחום משלחי-היד. כך, למשל, אם $T^E = 1.40$ לשנת 1961, פירוש הדבר בעיקר שהקבוצה האתנית הראשונה (ילידי אירופה—אמריקה) גדולה יותר מן הקבוצה השנייה (ילידי אסיה—אפריקה) כיוון שהפאראמטר גדול בערכו מ-1. בדומה לכך, השוויון $T^0 = 0.78$ לשנת 1961, משקף את העובדה כי במשלחי-היד הגבוהים יש פחות עובדים מאשר במשלחי היד הנמוכים (ראה לוח 1).

בתוצאות של התשובות לגבי נתוני שנת 1961 אפשר לראות את המימצא שהוזכר קודם לכן: ההבדלים בין ההישגים המקצועיים של קבוצות אתניות שונות מוסבר כמעט כליל על ידי הבדלים ברמת ההשכלה. מימצא זה אושר בכך שהאינטראקציה בין אתניות ועיסוק (T^{EO}) הינה קרובה בערכה $I=5$ (1.066) כלומר אין כמעט השפעה לפאראמטר זה, בעוד שלפארא-מטר של האינטראקציה בין עיסוק והשכלה ערך ניכר: $T^{SO} = 1.606$.

לוח 1: אומדני הפאראמטרים של מודל גורמן⁷ להתפלגות הנברים בישראל על פי שלושה משתנים ריבודיים⁸ לשנת 1961⁹ ולשנת 1970¹⁰ (מודל עם שלושה משתנים)

ערך הפאראמטרים לשנת 1970 עבור				
הפאראמטר	ערך הפאראמטרים לשנת 1961 גולדו בחו"ל	גולדו בחו"ל	הקבוצות השונות גולדו בחו"ל + ילידי ישראל	ילידי ישראל
T^E	1.404	1.189	1.251	1.574
T^S	1.060	1.151	1.240	1.806
T^{ES}	1.170	1.146	1.209	1.697
T^0	0.780	0.655	0.648	0.608
T^{EO}	1.066	1.272	1.271	1.303
T^{SO}	1.606	1.520	1.511	1.503
מרכיבי סיכוייו של אדם ⁷ להשתייך לקבוצת משלחי היד הגבוהים				
V^0	0.609	0.429	0.420	0.369
V^{EO}	1.136	1.619	1.615	1.698
V^{SO}	2.580	2.309	2.283	2.260

7 ראה הסבר בגוף המאמר.

8 E — הקבוצה האתנית. S — שנות הלימוד במוסד לימודי. O — הקבוצה המקצועית.

9 המקור: מפקד האוכלוסייה 1961, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

10 המקור: סקרי כוח העבודה, 1969, 1970, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תוצאות אלה ניתנות לביטוי גם בעזרת הפאראמטרים V בצורה הבאה: סיכויי הממוצעים של אדם הנמצא באוכלוסיית העובדים בשנת 1961 לעבוד באחד ממשלחי היד הגבוהים (V^0) היו 0.609. אם האיש היה ממוצא אירופי-אמריקאי סיכויי היו פי 1.136 (כלומר הגיעו עד ל- $0.693 = 0.609 \times 1.136$). אולם אם לאותו אדם ממוצא אירופי היתה גם השכלה על-יסודית או יותר, גדלו סיכוייו פי 2,5 כלומר הם הגיעו עד 1.571 (ראה לוח 1).

השוואת התוצאות לשנת 1961 עם אלה של שנת 1970 (לוח 1) מראה קודם כל על השינויים המבנים ב-10 השנים. הירידה בפאראמטר σI מ- 1.404 עד 1.189 מורה על כך שהרכב כוח העבודה מבחינת מוצא העובדים משתנה בכיוון של שוויון בחלקם של הקבוצות האתניות העיקריות. רמת ההשכלה גדלה במקצת (הפאראמטר T^S גדל מ- 1.060 עד 1.151). כמות העובדים במשלחי היד הגבוהים פחתה באופן יחסי; במלים אחרות, קטנו הסיכויים של עובדים להימנות על מקצועות אלה (השווה את ערכי T^0 ו- V^0 לשנים 1961 ו-1970). לבסוף, לא נמצאו הבדלים ניכרים בין שתי התקופות כמה שנוגע לאינטראקציה בין אתניות והשכלה. פירוש הדבר כי העלייה ברמת ההשכלה לא הקטינה את ההבדלים בין הקבוצות האתניות מבחינה זו. (השווה את ערכי הפאראמטר T^{ES} בשתי השנים 1961 ו-1970).

אשר לפאראמטרים המודדים את ההשפעות הדיפרנציאליות של האתניות וההשכלה על ההישגים המקצועיים, ניכרת עלייה רבה למדי בהשפעת האתניות וירידה בהשפעת ההשכלה. השפעת האתניות על הסיכויים להימנות על הקבוצות המקצועיות הגבוהות (V^{E0}) עלתה מ- 1.136 ל- 1.619 בעוד שהשפעת ההשכלה (V^{S0}) ירדה מ- 2.580 ל- 2.309 .

המימצאים הנ"ל מתייחסים לשתי קבוצות אתניות כשכל קבוצה כוללת את כלל האנשים שעלו מן הארצות שביבשה המתאימה. לגבי שנת 1970 עמדו לרשותנו נתונים המאפשרים חלוקת ילידי ישראל על פי מוצא האב. על ידי כך הוגדרו מחדש הקבוצות האתניות לשנת 1970 ובכל קבוצה נכללו הן האבות שעלו מארצות אסיה-אפריקה או אירופה-אמריקה, והן הבנים שנולדו לאבות אלה בין בארץ ובין בחו"ל.

הפאראמטרים שנתקבלו עבור האוכלוסיות הכוללות את הבנים לא היו שונים במידה רבה מאלה שהוצגו לעיל. השינויים היחידים שניתן להבחין בהם (ראה לוח 1) מצויים בפארא-מטרים המבניים, וזאת כתוצאה מההגדרות החדשות של האוכלוסייה וכתוצאה מהעובדה שילידי ישראל הם בעלי רמת השכלה גבוהה יותר מאבותיהם.

לבסוף, חושבו הפאראמטרים של המודל בנפרד לכל אחד מן הדורות, כש'האתניות' הוגדרה ע"פ ארץ העלייה לגבי 'האבות' וע"פ ארץ המוצא של האב לגבי 'הבנים' שנולדו בישראל. ערכי הפאראמטרים לכל קבוצה מובאים בלוח 1.

יש להדגיש ארבע נקודות בקשר להבדלים שהתגלו בין שני הדורות:

- (1) הגידול הניכר בפאראמטר T^{ES} מצביע על התרחבות הפער בין שתי הקבוצות האתניות בתחום ההשכלה במרוצת הזמן, וזאת בד בבד עם עלייה כללית ברמת ההשכלה בדור השני.
- (2) אין כמעט הבדל בין ההשפעות היחסיות של ההשכלה ושל האתניות על ההישגים בתחום משלחי-היד, ועל כן מבחינה זו יש עדיין לגורם האתניות השפעה ניכרת בדור השני.
- (3) יחסית לדור האבות, יש פחות ילידי ישראל בקבוצת המקצועות הגבוהים; הדבר מוסבר, לפחות חלקית, על ידי העובדה שהתפלגות הגילים אצלם יותר 'צעירה' באופיה

(7.0% מילידי ישראל נמנים על קבוצת הגילים 14—34 בעוד ש-29.3% בלבד מבני הדור הראשון נמנים על קבוצה זו), ועל כן קרוב לוודאי כי רובם מצויים בתחילת דרכם המקצועית.

(4) מבחינת ההבדלים 'המבניים' יש יותר בנים לאבות ממוצא אירופי-אמריקאני ויותר בעלי השכלה על-יסודית בין הקבוצה של ילידי ישראל מאשר בין ילידי חו"ל.

הוותק בישראל

הוותק בישראל הוא המשתנה השני, מלבד ההשכלה, המסביר הבדלים אתניים בהישגים בתחום משלח-היד. נמצא שלוותיקים הישגים גבוהים יותר [4] והכנסתם גבוהה יותר. שתי הקבוצות האתניות העיקריות שאנו דנים בהן נבדלו זו מזו מבחינת הוותק הממוצע של אנשיהן בישראל. כיוון שכך, הוסבר מקצת מן ההבדל האתני, שהוזכר לעיל, על ידי החוקרים בעבר כתוצאה של השוני בוותק. לפני שננתח נקודה זו חשוב להבהיר את משמעות מושג הוותק בהקשר לנתונים שיובאו להלן.

לוותק בארץ אפשר ליחס לפחות שלושה סוגים של השפעות על הישגי העולים בתחום המקצועי. ראשית, אפשר להניח שכל שאדם נמצא יותר זמן בארץ הוא מסתגל יותר לחיים בישראל, קושר קשרים, לומד עברית ומוצא את מקומו בחברה. כל אלה עוזרים לו בהישגיו המקצועיים, על כן ניתן לצפות לכך שהישגיהם של הוותיקים יותר יעלו בהתאם, על הישגיהם של החדשים בארץ. אחת המסקנות הנובעות מכך אומרת שכל שפוחת ההבדל בין הוותק הממוצע של הקבוצות השונות, יפחת ההבדל בהישגיהן. נדון בהשפעה מסוג זה בסעיף הנוכחי.

השפעה מסוג שני היא בעלת אופי שיוכי יותר: סביר להניח כי בתקופות מסוימות נהגו העולים שהיו בישראל, מגישה נוחה לעמדות שהיו פנויות רק באותה תקופה (בתקופה מסוימת!). ייתכן שניצול הזדמנויות מיוחדות ממין זה השפיע לטווח ארוך על עמדת קבוצות מסוימות באוכלוסייה. מבחינה זו דומה הוותק לדיפרנציאציה אתנית, כשתכונה שיוכית יוצרת ריבוד בין שתיים או יותר קבוצות באוכלוסייה.

אפשר לשער שעם הקמת המדינה בשנת 1948 נוצרה ההזדמנות עבור קבוצות מסוימות, ובייחוד קבוצות הוותיקים ילידי אירופה-אמריקה, לתפוס עמדות גבוהות. על פי אותה השערה, תפיסת עמדות אלה השפיעה במידה ניכרת על מבנה העיסוקים של הקבוצה הזו. בסוף הסעיף נדון ביתר פירוט בהשערה זו.

כמו כן, יש להבחין בהשפעה מסוג שלישי, של הוותק בארץ. גלי העלייה לישראל היו שונים בהרכבם האתני. אילו השתמשנו בסיווג אתני מורכב יותר מאשר החלוקה לשתי קבוצות, היינו מוצאים שהבדלים בוותק בין קבוצות אוכלוסייה, פירושים גם הבדלים בהרכב האתני. על כן עלינו להתחשב בהשפעת ההבדלים האתניים הכרוכים בהבדלים בין קבוצות וותק שונות.

כדי לבחון השפעות מן הסוג האחרון, יש צורך בנתונים מפורטים על ההרכב האתני של קבוצות עולים בתקופות שונות, בנוסף לנתונים על ההשכלה והמקצוע. כיוון שאין ברשותנו כעת נתונים כאלה, נדחה ניתוח נוסף ממין זה לשלב מאוחר יותר של המחקר.

בסעיף זה אנו מתייחסים לקשר שבין ארבעה משתנים: אתניות, השכלה, וותק ומשלה-יד. לזה הותאם המודל הבא:

$$F_{ijkl} = T^E T^S T^O T^{EL} T^{ES} T^{EO} T^{LO} T^{SO}$$

לגבי האינטראקציות האפשריות האחרות (אשר אינן מובאות בנוסחה), נמצא כי אין להן השפעה משמעותית כיוון שערך ה-T שלהן קרוב ל-1, הן לגבי שנת 1961 והן לגבי שנת 1970.¹¹ התוצאות לגבי המודל הנ"ל מסוכמות בלוח 2. ראשית, יש להצביע על כך כי מידת ההשפעה של כל אחד משלושת המשתנים, שנדונו בסעיף הקודם, אינו משתנה עקב צרוף המשתנה הרביעי (הכוונה לוותק). יש שינויים מסוימים כתוצאה מאינטראקציה בין E ו-S ובין המשתנה החדש, L: לגבי שנת 1961, בייחוד, היתה השפעה גדולה יחסית לאינטראקציה בין הוותק והאתניות ($T^{EL} = 1.448$) והדבר הפחית את השפעת גורם האתניות לעומת המודל הקודם שבו לא הובאה בחשבון השפעתו של הגורם L.

כפי שמצאנו במודל-שלושת-המשתנים לשנת 1961, כן נמצא גם בעזרת המודל החדש שיש השפעה קטנה יחסית לאינטראקציה בין אתניות ומשלה יד ($T^{EO} = 1.095$) לעומת השפעתה הרבה יותר של ההשכלה על משלה-היד ($T^{SO} = 1.539$). הפאראמטרים מסוג V, המודדים בצורה ישירה יותר את סיכויי של אדם להימנות על קבוצת משלחי היד הגבוהים, מצביעים על תוצאה דומה: השכלה גבוהה מגדילה את הסיכויים האלה פי 2.368 ומוצא משפיע על הסיכויים האלה בגורם של 1.198 בלבד (ראה לוח 2).

סיכום הסיכויים של הקבוצות השונות באוכלוסייה להימנות על קבוצת משלחי היד הגבוהים מוצג בלוח 3. הבדל הברור בין הטורים מבטא את העובדה שבשנת 1961 ההשכלה היא הגורם המכריע בהישגים המקצועיים. אם לאדם מקבוצה כלשהי יש השכלה על-יסודית, הרי סיכויי להימנות על הקבוצה הגבוהה גבוהים פי חמישה או שישה מסיכויי אדם שרכש רק השכלה יסודית.

גם לוותק¹² השפעה ניכרת על הישגים בתחום העיסוקים, אם כי במידה פחותה מאשר להשכלה. הגורם V^{LO} היה 1.440, ז.א. לוותיק היו פי 1.440 יותר סיכויים להימנות על קבוצת משלחי היד הגבוהים, בעוד שהשפעת השכלה גבוהה יותר על סיכויים אלה והיא התבטאה בגורם מכפיל של 2.368.

מידת השפעת הוותק נראית גם בלוח 3. אם יתר הגורמים שווים, גדולים סיכויי הוותיקים מסיכויי העולים החדשים. יש לציין כי השפעת 'L' על שתי הקבוצות האתניות ועל רמות

11 השתמשנו בגבול שרירותי במקצת 0.05 ± 1 . בשלב ראשון חושבו הפאראמטרים. השתמשנו קודם עבור מודל מלא (Saturated) ולאחר מכן הושמטו כל ה-T שהיו בתוך הגבול הנ"ל. המודל הסופי היה כמעט זהה לשני מערכי נתונים (1961 ו-1970). אילו הקפדנו על הגבול הנ"ל, היינו צריכים לבטל את L של נתוני שנת 1961; זה לא נעשה כדי לאפשר השוואה עם נתוני שנת 1970. הדבר לא שינה את ערכי יתר ה-T לגבי שנה זו.

12 בנתוני שנת 1961 נחשב 'לוותיק' אדם שהיה בארץ ישראל לפני שנת 1948.

לוח 2 : אומדני הפאראמטרים של מודל גורמן¹³ להתפלגות גברים בישראל על פי ארבעה משתנים ריבויים¹⁴ משנת 1961 לשנת 1970¹⁵ (מודל עם ארבעת המשתנים)

ערך הפאראמטרים לשנת 1970 ווחיק מוגדר כל מי שעלה עד שנת 1970 ¹⁶				ערך הפאראמטרים לשנת 1961	פאראמטר
1960	1954	1947			
1.148	1.139	1.503	1.781	T ^E	
2.647	1.694	0.513	0.663	T ^L	
1.150	1.183	1.136	1.001	T ^S	
(0.031)	1.083	1.527	1.448	TEL	
1.245	1.141	1.196	1.212	TES	
0.612	0.624	0.722	0.782	T ^O	
1.184	1.263	1.224	1.095	T ^{EO}	
1.137	1.101	1.125	1.201	T ^{LO}	
1.512	1.513	1.531	1.539	T ^{SO}	
מרכיבי הסיכויים להיות בקבוצות המקצועות הגבועות ¹⁷					
					המרכיבים
0.374	0.390	0.521	0.612	V ^O	
1.402	1.594	1.497	1.198	V ^{EO}	
1.293	1.213	1.265	1.440	V ^{LO}	
2.285	2.289	3.344	2.368	V ^{SO}	

השכלה שונות היא שווה : שהרי נמצא שערכי האינטראקציה T^{EO} T^{SO} היו קרובים ל-1¹⁸, ואילו סיכוייהם של הווחיקים עלו כמעט פי שניים בכל הקבוצות שהוגדרו על פי המוצא וההשכלה. (ראה לוח 3 בנתוני שנת 1961, [3]).

לבסוף יש לציין כי לגורם האתניות יש השפעה מסוימת גם אחרי שמביאים בחשבון את ההשכלה והווחק : לכל קבוצת אנשים ממוצא אירופי-אמריקאי סיכויים גדולים יותר מאשר לקבוצת המקבילה של ילידי אסיה-אפריקה. למשל, לקבוצת ילידי אירופה-אמריקה שהם ווחיקים ובעלי השכלה יש סיכויים של $U = 2.500$ להיות בקבוצות המקצועיות הגבוהות, אך ילידי אסיה-אפריקה ווחיקים שהשכלתם גבוהה¹⁸, סיכוייהם 1.743 בלבד. אולם השפעת האתניות על הסיכויים פחותה בהרבה מהשפעת שני המשתנים האחרים (השכלה ווחק) באשר הערך של U^{EO} הוא 1.198 בלבד.

13 ראה הסבר בגוף המאמר.

14 O — קבוצות עיסוק, E — קבוצה אתנית, S — מספר השנים בבי"ס, L — ווחק בישראל.

15 המקור — ראה לוח 1.

16 ראה הסבר בגוף המאמר.

17 המקור — ראה לוח 1.

18 ועל כן אינם נכללים במודל.

לוח 3 : 'הסיכויים' להיות בקבוצות המקצועיות הגבוהות — עבור קבוצות שונות של נכרים בישראל¹⁷

ילידי אירופה-אמריקה		ילידי אסיה-אפריקה		שנת עריכת הסקר ושנת העלייה
+9 שנות לימוד	8-0 שנות לימוד	+9 שנות לימוד	8-0 שנות לימוד	
2.500	0.446	1.743	0.311	עלה לפני 1948
1.204	0.215	0.839	0.150	עלה ב-1948 ואחריה
1.667	0.297	1.162	0.207	עלה לפני 1948
0.803	0.143	0.559	0.100	עלה ב-1948 ואחריה
1.724	0.329	0.678	0.129	עלה לפני 1955
1.172	0.224	0.461	0.088	עלה ב-1955 ואחריה
1.552	0.297	0.788	0.151	עלה לפני 1961
0.927	0.177	0.471	0.090	עלה ב-1961 ואחריה

השינויים בשנים 1961—1970

נעיין ראשית בשינוי שחל בפאראמטרים המבניים בין השנים 1961 ו-1970, כלומר בששת הפאראמטרים הראשונים במודל. פאראמטרים אלה מבטאים בעיקר את השינויים בהתפלגות האוכלוסייה. ירידה בפאראמטר E מ-1.781 בשנת 1961 ו-1.139 בשנת 1970 (ראה לוח 2) מבטאת בעיקר את הירידה בשיעור הגברים העולים ממוצא אירופי-אמריקאי בקרב האוכלוסייה הכללית, של הגברים בישראל. בדומה לכך, הגידול בפאראמטר T^S מ-1.000 בערך ל-1.183 משקף את העלייה הכללית ברמת ההשכלה. השינוי הקל ב- T^{ES} מורה על ירידת השפעת האינטראקציה בין השכלה ואתניות. ההבדל ב- T^L משקף את ההתפלגות השונה של האוכלוסייה על פי הוותק. בעוד שבשנת 1961 היוו העולים החדשים את הרוב באוכלוסיית המדינה, היו הוותיקים רוב בשנת 1970.¹⁸ לבסוף, ערכו של T^0 השתנה מ-0.782 בשנת 1961 ל-0.624 בשנת 1970, דבר אשר מראה כי באותה תקופה ירד שיעור הגברים שנמנו על קבוצות משלחי היד הגבוהים (כלומר, פחתו סיכוייו של אדם ממוצע להימנות על קבוצה זו). אשר לשלושת הפאראמטרים האחרונים, המודדים את השפעת המשתנים הבלתי-תלויים השונים על הישגים מקצועיים נמצא ש: (1) יש עלייה בהשפעת הגורם האתני כפי שתואר הדבר בסעיף הקודם. (2) קיימת יציבות בהשפעת ההשכלה על ההישגים המקצועיים; הכללת משתנה הוותק, L , לא משנה תוצאות אלה; (3) השפעת הוותק על הישגים מקצועיים פחתה, מ- $T^{L0} = 1.201$ (שנת 1961) ל- $T^{L0} = 1.101$ (שנת 1970).

שינויים אלה, יחד עם הירידה הכללית בסיכויים להיות בעל אחד המקצועות הגבוהים, הביאו

19 בנתוני 1970, הוגדר כוותיק כל מי שעלה ארצה לפני 1954. כלומר אדם שישב לפחות 15 שנה בארץ. לעומת זאת בנתוני 1961 נחשבה כתקופת וותק שהות של 13 שנה בארץ. לא נראה כי ההבדל של 2 שנים בחישוב תקופת הוותק יש השפעה על התוצאות (ראה דיון להלן).

לשינויים ניכרים בסיכויים אלה לגבי גברים מקבוצות האוכלוסייה השונות: קבוצת הוותיקים — המשכילים ילידי אירופה-אמריקה, פחתו סיכוייה להיות בין בעלי המקצועות הגבוהים. הדבר התבטא בירידה מ-2.400 ל-1.724. הקבוצה של עולים חדשים חסרי השכלה ילידי אסיה-אפריקה, ירדה בסיכוייה מ-0.150 עד 0.088. שינויים אלה מבטאים את הירידה הכללית בסיכויים להימנות על בעלי המקצועות הגבוהים וגם את השינויים בהשפעות המשתנים הבלתי תלויים השונים. על מנת לפקח על גורם הירידה הכללית בסיכוי להיות בעל מקצוע גבוה, חושבו הסיכויים המתוקנים²⁰ לגבי נתוני שנת 1961 (ראה לוח 3). בבואנו להשוות את הפאראמטרים המתוקנים האלה לפאראמטרים של שנת 1970, נמצאו השינויים העיקריים הבאים:

א. ירידה במעמדם של גברים וותיקים ילידי אסיה-אפריקה. בקרב המשכילים יותר שביניהם היתה ירידה בסיכויים להיות במקצועות הגבוהים מ-1.162 (מתוקן) ל-0.678 בתקופת עשר השנים 1961—1970 וסיכוייהם של חסרי ההשכלה ירדו מ-0.207 (מתוקן) ל-0.129. משמעות שינויים אלה תידון להלן.

ב. נראה כי העולים החדשים ילידי אירופה-אמריקה היטיבו את מעמדם הן בקבוצות המשכילים והן בקבוצות בעלי ההשכלה המועטה. השינוי הוא אצל בעלי השכלה גבוהה יותר, מ-0.803 (מתוקן) בשנת 1961 ל-1.172 בשנת 1970 ואצל מעוטי ההשכלה: מ-0.143 (מתוקן) ב-1961 ל-0.224 ב-1970.

ג. כל הקבוצות של ילידי אירופה-אמריקה היטיבו את סיכוייהן למקצועות גבוהים ולעומת זאת ירדו סיכויי כל הקבוצות של ילידי אסיה-אפריקה. מימצא זה הוא ביטוי נוסף לעליית גורם האתניות, בין 1961—1970. כפי שנוכחנו לעיל, התה לוותק השפעה הן ב-1961 והן ב-1970, אך גראה שהשפעה זאת ירדה בין שני התאריכים.

ירידה זאת ייתכן שנגרמה ע"י העובדה ש'וותיק' ב-1961 הוגדר אדם שהיה בארץ לפני 1948 דהיינו שהות של פחות מ-13 שנה בארץ. ב-1970 לעומת זאת הוגדר וותיק כל מי שהיה בארץ לפני 1954 דהיינו שהות של לפחות 15 שנה בארץ. ירידת השפעת הוותק, יכולה אם כן, להיות קשורה לעובדה שאנשים נחשבו כ'חדשים' תקופה ארוכה יותר בנתוני 1970. אולם הסבר זה לא נראה סביר לאור הניתוח שיובא להלן.

השפעות של תקופות וותק שונות בנתוני שנת 1970

נתוני שנת 1970 מאפשרים לחשב את המודל על-פי אורכי וותק שונים, כך שניתן להשוות את השפעת אורך תקופות השהות בארץ.

אורכי השהות השונים הניתנים להשוואה הם: וותק של 9 שנים לפחות (ז.א. שנת העלייה הא לפני 1960), וותק של 15 שנים (שנת העלייה לפני 1954) ושל 22 שנים (שנת העלייה

²⁰ השפעת הגורם הכללי V⁰ ירדה מ-0.612 ל-0.390. מכאן שמידת ההשפעה היתה ב-1970 כשני שליש מזו של 1961. על כן הכפלנו את ערך הסיכויים של 1961 בגורם של 2/3 והשווינו את התוצאות עם התוצאות של שנת 1970.

לפני 1948)²¹. ערכי הפאראמטרים לשלוש התקופות הללו מופיעים בלוח 2. כפי שציפינו, משתנים הפאראמטרים המבניים מתקופה לתקופה בהתאם לחתך בשנת הוותק. למשל: השיעור המשתנה של וותיקים בכלל האוכלוסייה, מבוטא בשינוי של T^L , הפוחת מערך של 2,647, לפי החתך של 1961, עד לערך של 0.513 לחתך הוותק 1948.

אשר לפאראמטרים המודדים את מידת ההישגים המקצועיים ואת השפעת המשתנים האחרים על הישגים אלה, לא נמצאו כמעט הבדלים בין חתכי הוותק של 1961 ו-1954, בייחוד לא נמצאו הבדלים בפאראמטר T^{LO} המציין שינויים בהשפעת הוותק. גודן אחר כך בהבדלים שנמצאו בקשר לחתך הוותק ב-1948.

המימצאים הנ"ל, בצירוף עם ההשפעה המועטה של הוותק המצויינת לעיל, רומזים לכך כי הוותק, אם מדובר בתקופה העולה על עשר שנים, אין לו השפעה רבה על הישגים בתחום משלחי-היד. במלים אחרות, אין הבדל רב אם העולה שוהה בישראל 10 שנים או 15 שנים. מבחינה זאת ייתכן מאוד שאילו השווינו בין וותיקים ועולים השוהים בישראל תקופה הקצרה מזו שנבחנו במודל (למשל חמש שנים), היינו נוכחים שלוותק השפעה רבה יותר על הישגים בתחום משלחי-היד²².

יש להקדיש תשומת לב מיוחדת להבדלים בתוצאות שבין חתך וותק בשנת 1948 ובין שני החתכים האחרים בשנים 1954 ו-1961. ראשית ההבדלים המבניים: עם קום המדינה היה רוב האוכלוסייה ממוצא אירופי-אמריקאני; רוב האנשים ממוצא אסייתי-אפריקאני עלו לישראל בשנים 1948—1954. שינויים אלה במבנה האוכלוסייה משתקפים בכך ש- T^B גדול הרבה יותר אם מחשיבים את תקופת הוותק המסתיימת בשנת 1948. (כלומר, כל מי שעלה אחרי שנה זו אינו נחשב לוותיק). השינויים בתקופה שאחרי הקמת המדינה משתקפים מבחינה זאת בפאראמטר T^{BL} (אינטראקציה בין וותק ואתניות, שהשתוו בערכן עד לשנת 1954).

רמת ההשכלה באוכלוסייה כולה וההבדלים ברמת ההשכלה בין הקבוצות האתניות השונות אינם משתנים במידה רבה, ואמנם אין שינוי רב בפאראמטרים T^L , T^{ES} , T^S . יש לציין כי העולים שהיו בישראל לפני שנת 1948 מצטיינים בהתפלגות מיוחדת של משלחי-יד, בייחוד אם נתבונן בקבוצת בני אירופה-אמריקה שביניהם. להתפלגות זו יש קשר להשערה שהעלינו קודם לכן, שעל פיה העניקה הקמת המדינה יתרונות מסוימים לקבוצות אחדות באוכלוסייה: יותר מאשר 50% מן הקבוצה הזו נמנים על משלחי היד הגבוהים (ראה לוח 3), בהשוואה לשיעור של 34% מבין כל הגברים בכוח העבודה. כמעט 30% מבין וותיקים אלה מועסקים בפרופסיות, הנם מנהלים או שהם בעלי תפקידים בכירים בארגונים גדולים, בהשוואה ל-17% בין הגברים מכוח העבודה הכללי, העוסקים במקצועות אלה. בקצה התחתון של סולם משלחי-היד מצויים 6% בלבד מביניהם בקבוצת הבלתי-מקצועיים, בעוד שאלה מהווים 14% בין כל הגברים בכוח העבודה. ההישגים הגבוהים יותר של וותיקים אלה משתקפים בשינוי הפאראמטר T^O (0.705 כאשר

21 שלוש התקופות האלה נבחרו כי לגביהן בלבד היו בידינו נתונים; יש לציין כי אין נתונים על עולים השוהים בישראל פחות מאשר 9 שנים.

22 ההנחה היא, אם כן, שאין יחס ישר (ליניארי) בין וותק ועיסוק.

נקודת החתך היא 1948 בהשוואה ל-0.611 כאשר נקודת החתך היא 1961) ובפאראמטרים T^{E0} (1.362 לגבי חתך 1948 לעומת 1.184 לחתך 1961). לעומת זאת, האינטראקציה T^{L0} (אינטראקציה בין וותק ובין מקצוע) אינה משתנה עם שינוי בחתך הוותק. הדבר שוב מעיד על כך שגורם הוותק כשלעצמו אינו משפיע לאחר שהות של 10 שנים או יותר בארץ.

מסקנות

(1) אם נתייחס לשאלה העיקרית שבה דן מאמר זה, נראה לנו כי יש שני מימצאים המצביעים על מגמה להתפתחותו של ריבוד אתני.

(א) השפעת האתניות על הישגים בתחום המקצועי גדלה והולכת בעשר השנים האחרונות; פירוש הדבר כי הגורם האתני בהישגים אלה גדל, וזאת בנפרד מהשפעת ההבדלים בהשכלה ובוותק בישראל.

(ב) בקרב בני הדור השני בישראל מצויים הבדלים אתניים לא פחותים מאשר בין דור העולים. מסקנות אלה לגבי הדור השני שונות מן המסקנות שהועלו בעבר. במחקרים קודמים נמצא כי יש השפעה לאתניות (גם לאחר שנלקחו בחשבון המשתנים האחרים), אך ציפו כי היא תלך ותפחת ובמיוחד היתה תקווה שבדור השני לא יהיה לגורם האתני אותה השפעה כמו בדור הראשון. יש לציין כי המחקר שנעשה בעבר הצביע על ניעות (מוביליות) של קבוצת ילידי ישראל ממוצא אסייני-אפריקאי שהיתה רבה יותר, יחסית לקבוצות האחרות, והדבר הראה לכאורה על סגירת הפערים בדור השני. התוצאות במחקר הנוכחי מזכירות כי: א. הפער נשמר; ב. פעולת-האינטראקציה בין השכלה ואתניות גדלה בדור השני ולא קטנה. לעובדה זו תהיה בוודאי השפעה על הפער בהישגים מקצועיים, בשים לב לחשיבות ההשכלה לגבי ההישגים האלה.

נראה כי ההבדל בתוצאות המחקר לגבי בני הדור השני בין שנות השישים ובין ימינו, נובע מן העובדה שאנשי הדור השני בימינו הם בנים לעולים החדשים של השנים 1948—1953, בעוד שילידי ישראל שנחקרו בשנת 1961 היו בנים לוותיקים שעלו ארצה לפני הקמת המדינה בשנת 1948. ההבדלים בין הקבוצות האתניות בקרב הוותיקים האלה, 'האבות', היו קיצוניים פחות ועל כן היו פחותים גם ההבדלים ברקע 'הבנים' שלהם, מה שהקטין את הפער בהישגיהם. נקודה זו תובהר בשלב מאוחר יותר במחקרנו, כאשר יתקבלו נתונים לגבי וותק האבות של ילידי ישראל.

(2) נראה כי 9—10 שנות וותק בישראל הן די והותר להסתגלותו של העולה החדש; מבחינה מקצועית לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין קבוצות וותק בעלות שהות של יותר מ-10 שנים בישראל. גם כאן יש צורך בניתוח נוסף כדי למצוא את הוותק המדויק במספר שנות שהייה בישראל, המשפיע על הישגים בתחום משלחי-היד. יש לבסס ניתוח ממוין זה על נתונים מפורטים יותר בדבר הישגיהם המקצועיים של עולים חדשים השוהים בישראל פחות מעשר שנים.

(3) הובעה השערה כי ייתכן שהקמת המדינה יצרה ריבוד אתני מיוחד ע"י מתן יתרונות מיוחדים אלה שעלו לפני שנת 1948. עם זאת הוכח, כי ילידי אסיה ואפריקה לא נהגו כלל מיתרונות כאלה ועל כן לגביהם ניתן לשלול את ההשערה. אשר לילידי אירופה ואמריקה,

אפילו בשנת 1970 הראו הגתונים, כי וותיקים שישבו בישראל לפני 1948, זכו להישגים גבוהים יותר מהישגי בני ארצם שעלו אחרי קום המדינה. מבנה משלחי-היד של קבוצה זו מראה על הישגים העולים בהרבה על הישגי כל קבוצה אחרת. מימצא זה מחזק במידה מסוימת את ההשערה שלעיל. כדי לקבל את ההשערה יש צורך בראיות נוספות בשתי נקודות: א. יש לכלול בניתוח את גורם מבנה הגילים כדי להראות שהישגי קבוצת הוותיקים גבוהים למרות ההזדקנות של אוכלוסיית קבוצה זו. ב. יש לבדוק אם לדור השני של קבוצת הוותיקים ילידי אירופה-אמריקה, יש ייתרון על פני הדור השני של קבוצה בעלת אותו מוצא אתני שאבותיהם עלו אחרי הקמת המדינה. במלים אחרות, יש שוב צורך בנתונים על שנת העלייה של האבות.

אחד המשתנים החשובים ביותר המשפיעים על הישגים מקצועיים של קבוצה כלשהי בחברה, הוא מבנה הגילים בקבוצה. משתנה זה לא בוקר בניתוחנו ועל כן ייתכן מאוד שחלק מן ההבדלים שנמצאו הגם תוצאה של הבדלים במבנה הגילים של הקבוצות האתניות. נתונים המאפשרים ביקורת על גורם הגיל ינתחו באחד השלבים הבאים במחקרנו. הגם שאין לצפות כי המסקנות הכלליות שהוצגו לעיל ישתנו בעקבות זאת, ייתכן שהבדלים מסוימים בין קבוצות אתניות שונות של ילידי ישראל הגם תוצאה של הבדלים מהתפלגות הגילים בקרב הקבוצות האלה.

נספח

הגדרת סיווג משלחי היד

סיווג משלחי היד במחקר מבוסס על 'רמת שתי הספרות' של סיווג משלחי-היד הסטאנדארטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [1]. בסיווג זה נכללו 96 קבוצות שונות. קבוצות אלה סווגו מחדש ל-10 קבוצות שונות הדומות לסיווגי משלחי-היד במדינות אחרות, המשמשים למחקרי ריבוד. שיטת הסיווג לעשר קבוצות מוסברות בפירוט בחיבור מיוחד המוקדש לנושא זה [11].

הגדרה מקוצרת של עשר הקבוצות המקצועיות

1. עוסקים בפרופסיות. הקבוצה כוללת אנשים העובדים בעיסוקם הדורשים השכלה אקדמאית, כגון רופאים, משפטנים, מהנדסים וכדומה (מכילה את הקבוצות 00, 01, 02, 07, 09 בסיווג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה).
2. מנהלים. הקבוצה כוללת בעיקר מנהלים מכל תחומי המינהל, כגון אנשים במינהל הממשלתי, בעלי תפקידים בכירים בארגונים שונים ועוד (קבוצות 10—15 בסיווג הלשכה).
3. בעלי עסקים וסוחרים. כוללת בעלי חנויות סיווגיות וקמעוניות מכל הסוגים (הקבוצות 20, 21).
4. טכנאים ומורים. כוללת עובדים בתחומים שונים שבהם יש צורך בהשכלה הגבוהה מתיכונית אך נמוכה מאקדמאית, כגון אחיות, מורים, טכנאי אלקטרוניקה וכו' (קבוצות 03, 04, 05, 06, 08, 40, 42).
5. עובדים במשרדים. כוללת את כל העובדים המינהליים מלבד מנהלים: פקידים, מזכירות, מנהלי חשבונות וכו' (קבוצות 16, 17, 19).

6. עובדי מכירות. כוללת זבנים בחנויות, סוכני ביטוח, סוכני נסיעות וכו' (הקבוצות 22, 23, 24).
7. בעלי מלאכה ועובדי תחבורה. כוללת אופטיקאים, שענים, נגרים, נהגי אוטובוס, טייסים וכו' (הקבוצה 41, 43—49, 62—64, 67, 70, 73—75, 94, 97).
8. עובדי תעשייה מקצועיים ומקצועיים-למחצה. כוללת חשמלאים, פועלי מוסך וכו' (הקבוצות 18, כל הקבוצות המתחילות בספרה 5, 60, 61, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 76—85).
9. עובדים בלתי-מקצועיים ועובדי שירותים. כוללת עובדים בלתי מקצועיים בכל ענפי התעשייה וכן עובדי שירותים כגון: סבלים, מלצרים וכו' (הקבוצות 25, 26, 48, 86, 87, 89, 90—93, 95, 96, 98, 99).
10. עובדים חקלאיים. כוללת עובדי חקלאות בכל הדרגות, מקצועיים ובלתי-מקצועיים כאחד (כל הקבוצות המתחילות בספרה 3 בסיווג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה).

ביבליוגרפיה

1. HARTMAN, M. and BLAU, H., *Occupational Classification for Stratification and Other Social Research Works in Israel*. Working Paper, Department of Sociology, Tel Aviv University, 1973 (Hebrew).
2. LEVY, H., *Wage Differentials among Israeli Wage Earners*, Bank of Israel, Jerusalem, 1968 (Hebrew).
3. Central Bureau of Statistics, *Classification of Occupations*, Population and Housing Census, Israel, 1961. Publication No. 3, Jerusalem, 1961.
4. Central Bureau of Statistics, *Labour Force Part I*, Population and Housing Census, Israel, 1961. Publication No. 9, Jerusalem, 1963.
5. Central Bureau of Statistics, *Labour Force Part II*, Population and Housing Census, Israel, 1961. Publication No. 21, Jerusalem, 1964.
6. Central Bureau of Statistics, *Labour Force Part III*, Population and Housing Census, Israel, 1961. Publication No. 24, Jerusalem, 1965.
7. Central Bureau of Statistics, *Labour Force Survey, June 1954*. Special Series No. 56, Jerusalem, 1957.
8. Central Bureau of Statistics, *Labour Force Survey, 1970*, Jerusalem, 1971.
9. SAMOCHA, S. and PERES, Y., 'Ethnic Discrepancy in Israel.' (Paar Adati Be-Israel), *Megamoth*, XXI, 1973.
10. EISENSTADT, S. N., 'The Emerging Pattern of Israeli Stratification,' in: Heller C. S. (ed.), *Structural Social Inequality*, Macmillan, 1969.
11. GOODMAN, L. A., 'A General Model for the Analysis of Surveys,' *A.J.S.* 77 (6), May 1972, pp. 1035—1085.
12. GOODMAN, L. A., 'A Multiple Regression Approach to the Analysis of Dichotomous Variables. *A.S.R.*, 37, pp. 28—46.
13. GORDON, M. M., *Assimilation in American Life*, New York, 1964.
14. HELLER, C. S. (ed.), *Structured Social Inequality*, Macmillan, 1969.

15. KANTOROWITZ, M., *Evaluation of the Census Data. Population and Housing Census, 1961. Publication No. 40.* Central Bureau of Statistics, Jerusalem, 1969.
16. LIEBERSON, S., 'Stratification and Ethnic Groups, in: Lauman, E. O. (ed.), *Social Stratification: Research and Theory for the 1970's.* Bobles-Merril Co., 1970.
17. LISSAK, M., *Social Mobility in Israeli Society.* Israel University Press. Jerusalem, 1969.
18. WEBER, M., 'Class, Status and Party,' in: R. Bendix and Lipset, S. M. (ed.), *Class, Status and Power.* The Free Press, New York, 1966.